

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М. П. ДРАГОМАНОВА**

ПАРФЬОНОВА ГАННА ІГОРІВНА

УДК 376-056.26-053.4 (043.5)

**ФОРМУВАННЯ УСНОГО ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ
У СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ ІЗ МОТОРНОЮ АЛАЛІЄЮ**

13.00.03 – корекційна педагогіка

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ – 2015

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник - доктор педагогічних наук, професор
Шеремет Марія Купріянівна,
Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова,
завідувач кафедри логопедії.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, доцент
Савінова Наталія Володимирівна,
Миколаївський національний університет
імені В.О. Сухомлинського,
завідувач кафедри корекційної освіти;

кандидат педагогічних наук, доцент
Боряк Оксана Володимирівна,
Сумський державний педагогічний університет
імені А.С. Макаренка,
доцент кафедри корекційної та інклюзивної освіти.

Захист відбудеться 27 листопада 2015 року о 12.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.14 у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9).

Автореферат розіслано 27 жовтня 2015 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

С. В. Федоренко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Ключовими тенденціями розвитку сучасної системи національної освіти є виховання свідомого ставлення до мови як національно-культурної цінності та обов'язкове оволодіння основами української літературної мови як провідної передумови повноцінного засвоєння знань, умінь і навичок, розвитку мислення, творчих здібностей та пізнавальної діяльності в цілому. При організації корекційно-педагогічного процесу з дітьми із тяжкими порушеннями мовлення особливого значення набуває корекція та розвиток усіх структурних компонентів мовної системи як запоруки формування комунікативних навичок, що забезпечують успішність адаптації та інтеграції таких дітей.

Зважаючи на те, що розвиток мовлення є важливим надбанням дошкільного періоду, формування усного зв'язного мовлення у дітей із тяжкими порушеннями мовлення розглядають як процес особистісного становлення кожної дитини відповідно до її індивідуальних можливостей, що забезпечує успішність соціальної інтеграції дошкільника у шкільне життя. В сучасних умовах особливого значення набуває пошук інноваційних шляхів корекції та формування зв'язного мовлення у дітей із алалією за напрямками, визначеними у Національній доктрині розвитку освіти України в ХХІ столітті, Концепції мовної освіти в Україні (2011) – створення системи безперервної мовної освіти, виховання мовної особистості у нерозривному зв'язку з онтогенезом мовленнєвого розвитку.

Педагогічні та лінгводидактичні аспекти формування усного мовлення у дітей дошкільного віку розглядали вчені А. Богуш, М. Вашуленко, Н. Гавриш, Л. Дейниченко, А. Іваненко, Л. Калмикова, Н. Пахомова, Н. Савінова, Є. Соботович, Л. Спірова, В. Тарасун, Л. Федоренко, Л. Фомічова, М. Шеремет та ін. Встановлено, що стан мовленнєвого розвитку дитини визначає загальний розвиток дошкільника.

У контексті проблем корекційної педагогіки вивчалися особливості комунікативних умінь у дітей із затримкою мовленнєвого та психічного розвитку (І. Мартиненко, І. Марченко, Т. Сак, Р. Тригер, С. Шевченко та ін.), порушення усного та писемного мовлення у дітей із дитячим церебральним паралічем (О. Боряк, О. Гопіченко, Е. Данілавічюте, О. Мастюкова, В. Тищенко, Л. Халілова, Г. Хворова, А. Шевцов, Д. Шульженко та ін.), корекція фонетико-фонематичних порушень та формування й корекція лексико-граматичної сторони мовлення у дітей із ТПМ різної нозології (Л. Бартенєва, О. Жильцова, Л. Журавльова, Л. Журова, Ю. Коломієць, С. Конопляста, Р. Левіна, З. Ленів, С. Миронова, Н. Нікашина, Н. Орланова, Н. Пахомова, Є. Соботович, Л. Спірова, В. Тарасун, Л. Трофименко, Л. Фомічова, Г. Чиркіна, М. Шеремет та ін.), формування сфери спілкування у дітей з аутистичними порушеннями (Н. Базима, С. Конопляста, Т. Скрипник, В. Тарасун, Г. Хворова, М. Шеремет, Д. Шульженко та ін.).

Діти з моторною алалією складають особливу категорію дітей із ТПМ, яким властиві порушення та зниження мовленнєвої активності (Б. Гріншпун, В. Воробйова, Г. Жаренкова, Н. Жукова, В. Ковшиков, Р. Левіна та ін.). Чисельні дослідження вказують на порушення програмування мовленнєвого висловлювання, несформованість динамічного стереотипу (Т. Барменков, В. Воробйова, Г. Гуменна, Є. Соботович та ін.), недостатність здатності до моделювання (Н. Січкачук, Л. Халілов, М. Шеремет та ін.), заміщення та символізацію у мовленнєвій діяльності

(Л. Єфіменкова, О. Юртайкін та ін.); труднощі при формуванні лексико-граматичної сторони мовлення (Н. Жукова, О. Мастюкова, Н. Січкачук, Є. Соботович, В. Тарасун, Н. Трауготт, Т. Філічева, М. Шеремет та ін.). Усі дослідження особливостей організації корекційно-педагогічного процесу вказують на необхідність створення спеціальних умов для формування усного зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку із моторною алалією. Проте методика формування комунікативно-мовленнєвої діяльності з урахуванням міжпівкульної взаємодії не була предметом спеціального наукового пошуку.

Проведений системний аналіз наукових праць свідчить, що, незважаючи на досить вагомий напруження в цьому напрямі, проблема комплексного підходу до формування усного зв'язного мовлення у дітей із ТПМ в процесі корекційно-логопедичної роботи розкрита недостатньо. Актуальність проблеми, її наукове та практичне значення, брак теоретичної й методичної розробки зумовили вибір теми дисертаційного дослідження – **«Формування усного зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку із моторною алалією»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертації належить до тематичного плану кафедри логопедії Інституту корекційної педагогіки та психології Національного педагогічного університету (НПУ) імені М. П. Драгоманова за науковим напрямом «Навчання та виховання дітей із ТПМ», затверджена на засіданні вченої ради НПУ імені М. П. Драгоманова (протокол № 6 від 25 січня 2012 року) та закординована в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних та психологічних наук в Україні (протокол № 9 від 27.11.2012 року).

Мета дослідження – теоретичне обґрунтування та експериментальна перевірка методики формування усного зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку з моторною алалією.

Для реалізації поставленої мети було окреслено такі **завдання**:

- з'ясувати ступінь розробки досліджуваної проблеми у загальній та спеціальній психолого-педагогічній літературі;
- визначити критерії та показники сформованості усного зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку з моторною алалією;
- визначити педагогічні умови формування усного зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку з моторною алалією;
- обґрунтувати та розробити зміст методики поетапного формування усного зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку з моторною алалією, експериментально перевірити її ефективність.

Об'єктом дослідження є мовленнєва діяльність дітей старшого дошкільного віку з моторною алалією.

Предмет дослідження – педагогічні умови та методика формування усного зв'язного мовлення у старших дошкільників з моторною алалією.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять: фундаментальні положення про мову як суспільне явище, її сутність як засобу спілкування і пізнання, систему мовної організації (Л. Виготський, О. Лурія, Ж. Піаже та ін.); вчення про міжпівкульну взаємодію (Т. Візель, Є. Вінарська, О. Лурія та ін.), про

мовлення як умовно-рефлекторну діяльність (М. Кольцова, М. Красногорський, І. Павлов, І. Сеченов), його взаємозв'язок із першою сигнальною системою (М. Кольцова, М. Красногорський); положення мовознавства щодо взаємозв'язку мови і мовлення (О. Потебня, Ф. де Сосюр та ін.), психології щодо навчання мови як мовленнєво-мисленнєвої діяльності, взаємозв'язку вербального і невербального спілкування в комунікативній діяльності (Л. Виготський, Д. Ельконін, О. Лурія, С. Рубінштейн та ін.); теорія про закономірності розвитку спілкування в онтогенезі, принципи організації мовленнєвої діяльності та концептуальні положення про провідну роль спілкування у формуванні особистості дитини (А. Богуш, Л. Калмикова, Я. Коломінський, М. Лісіна, С. Мещерякова, Т. Піроженко, Т. Репіна, В. Синьов, О. Смирнова, Є. Соботович, В. Тарасун, Л. Федоренко, Л. Фомічова, М. Шеремет та ін.); нормативні показники й критерії мовленнєвого розвитку дитини дошкільного віку (А. Богуш, Н. Пахомова, Н. Савінова, Є. Соботович, М. Шеремет та ін.); психолінгвістичні підходи аналізу мовленнєвого розвитку дитини та його формування в процесі нормального й порушеного онтогенезу (М. Жинкін, О. Леонтьєв, Є. Соботович, Ф. Сохін, О. Шахнарович, Н. Юрьєва та ін.); лінгводидактичні принципи навчання дітей мови (А. Богуш, В. Тарасун, В. Скалкін, Л. Федоренко, Л. Фомічова, М. Шеремет та ін.); концепція про структуру мовних знань, механізми їх засвоєння на практичному рівні оволодіння мовленнєвою діяльністю (М. Жинкін, І. Зимня, О. Леонтьєв, Д. Слобін, О. Шахнарович та ін.), діяльнісний підхід до розуміння спілкування (Б. Ананьєв, Л. Виготський, Д. Ельконін, О. Леонтьєв, М. Лісіна, С. Рубінштейн та ін.); комплексний і диференційований підходи до корекції та розвитку всіх компонентів мовлення (С. Конопляста, Р. Левіна, О. Мастюкова, Н. Пахомова, Н. Савінова, Є. Соботович, Г. Чиркіна, М. Шеремет та ін.).

Методи дослідження. Для забезпечення достовірності положень і висновків та розв'язання окреслених завдань комплексно використані:

- *теоретичні методи:* аналіз та узагальнення даних науково-теоретичної педагогічної, лінгвістичної, психолого-педагогічної літератури, які дали можливість з'ясувати сучасний стан теорії та практики формування усного зв'язного мовлення старших дошкільників із ТПМ; аналіз корекційних методик із метою з'ясування сучасних підходів до корекційної роботи з дітьми з ТПМ; синтез, абстрагування і конкретизація – з метою теоретичного обґрунтування методичної системи формування усного зв'язного мовлення у дітей із ТПМ;

- *емпіричні методи:* цілеспрямоване спостереження за навчально-виховним процесом та ігровою діяльністю старших дошкільників із ТПМ та без порушень мовлення, бесіди з дітьми, їхніми батьками та педагогами; психолого-педагогічний експеримент із метою вивчення стану та особливостей мовленнєвої сфери дітей і перевірки ефективності експериментальної методики формування усного зв'язного мовлення у дітей із моторною алалією;

- *методи обробки даних:* методи статистичного аналізу, кількісний та якісний аналіз і узагальнення експериментальних даних.

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що *вперше*: конкретизовано особливості стану сформованості усного зв'язного мовлення старших дошкільників

із моторною алалією; розроблено, науково обґрунтовано та апробовано методику формування усного зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку із моторною алалією з урахуванням виявлених диференційованих нейрофізіологічних і психологічних механізмів недорозвинення мовленнєвої системи, що передбачає розвиток міжпівкульної взаємодії; визначено послідовні етапи та педагогічні умови формування усного зв'язного мовлення дітей із моторною алалією;

поглиблено та уточнено зміст поняття «усне зв'язне мовлення» та складових мовленнєвої активності у дітей старшого дошкільного віку;

удосконалено уявлення про динаміку формування усного мовлення в дошкільників із моторною (аферентною та еферентною) алалією й методи, прийоми та засоби формування усного мовлення у дітей старшого дошкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що використання розробленої методики формування усного зв'язного мовлення у старших дошкільників із моторною алалією дозволило підвищити рівень сформованості усного мовлення. Розроблена експериментальна методика може бути використана в організації й проведенні комплексної діагностики усного мовлення дітей старшого дошкільного віку з ТПМ. Отримані результати доцільно використовувати при розробці корекційних програм для роботи з дітьми із моторною алалією, спецкурсів підвищення кваліфікації педагогічних кадрів та викладанні фахових курсів у вищих педагогічних навчальних закладах за напрямом «Корекційна освіта».

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дослідження представлено на міжнародних науково-практичних конференціях: «Инновационные технологии в социальной работе и образовании: отечественный и зарубежный опыт» (Ставрополь, 2013), «Стрессоустойчивость и конфликт: личность в условиях социума рисков и угроз» (Невинномысск, 2014), «Актуальні проблеми логопедії» (Київ, 2014), «Комплексний супровід дітей з психофізичними порушеннями в умовах навчально-реабілітаційного центру» (Луганськ, 2014), «Корекційна освіта: історія, сучасність та перспективи розвитку» (Кам'янець–Подільський, 2015); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Сучасна логопедія. Традиції, пошуки та інновації» (Миколаїв, 2015); регіональному науково-практичному семінарі «Становлення особистості дитини в умовах сучасного розвитку суспільства: соціально-педагогічний, корекційний і медичний аспекти» (Полтава, 2014).

Публікації. За результатами дослідження опубліковано 10 одноосібних наукових статей, з них: 5 статей у наукових фахових виданнях України, 2 – у міжнародному фаховому виданні, 3 – у збірниках матеріалів конференцій та інших виданнях.

Структура дисертації складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи – 283 сторінки, з них 180 сторінок основного тексту, список використаних джерел (283 найменування, з них 9 – іноземною мовою), додатки (на 76 сторінках).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано актуальність теми, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, теоретико-методологічні засади дослідження, охарактеризовано методи, розкрито наукову новизну та практичне значення роботи, наведено відомості про апробацію й впровадження одержаних результатів дослідження.

У першому розділі – «Науково-теоретичні основи формування усного зв'язного мовлення у старших дошкільників із порушеннями мовлення» – подано теоретичне узагальнення основних наукових підходів і теоретико-методичні аспекти вирішення проблеми формування зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку.

У вітчизняних та зарубіжних наукових літературних джерелах лінгвістичного, психолінгвістичного, лінгводидактичного спрямування зв'язне мовлення розглядається у двох напрямках – як процес створення зв'язного висловлювання та як продукт мовлення, визначається як єдине смислове та структурне ціле, що складається з тематично та логічно пов'язаних між собою відрізків і відбиває всі істотні сторони свого предметного змісту (А. Богуш, Л. Виготський, М. Жинкін, І. Зимня, О. Леонтьєв та ін.). У створенні зв'язного мовленнєвого продукту науковці виокремлюють діяльнісний та особистісний компоненти.

Зв'язне мовлення виконує низку важливих функцій, головною з яких є комунікативна, що реалізується у діалогічній та монологічній формах, може бути ситуативним та контекстовим. Будучи самостійним видом мовленнєво-мисленнєвої діяльності, виконує важливу роль у процесі виховання й навчання, оскільки виступає засобом отримання знань і контролю за ними. Встановлено, що особливості розвитку зв'язного мовлення на різних вікових етапах визначають характер педагогічних дій, спрямованих на формування дитячого мовлення.

У сучасних психологічних і педагогічних дослідженнях відмічається, що вміння й навички зв'язного мовлення при спонтанному розвитку не досягають рівня, потрібного для повноцінного оволодіння новими знаннями, що підтверджує необхідність організації спеціального навчання. Оволодіння мовою та мовленням як засобом спілкування відбувається на спеціально організованих заняттях і в процесі життєдіяльності дитини (А. Богуш, Н. Гавриш, М. Лісіна, О. Мельничук, Ф. Сохін, В. Тарасун, М. Шеремет та ін.). Прийнятий у нейропсихології та психолінгвістиці підхід до мовлення як до особливим чином організованої мовленнєвої діяльності забезпечує розгляд зв'язного мовлення не як суми речень, об'єднаних єдиною думкою, а як мовленнєво-мисленнєвої діяльності, результатом якої є текстове повідомлення.

Дослідження психолого-педагогічних особливостей дітей із порушеннями мовлення, проведені вітчизняними й зарубіжними науковцями О. Боряк, С. Коноплястою, Р. Левіною, В. Лубовським, Н. Пахомовою, Н. Савіною, Т. Сак, Є. Соботович, В. Тарасун, Т. Філічевою, Г. Чірконою, М. Шеремет, свідчать, що у таких дітей наявні специфічні особливості психічного й мовленнєвого розвитку. Це дає підстави розглядати мовленнєву патологію при моторній алалії як складну комбінацію різнопланових порушень органічного походження, що виявляються у нейрофізіологічних, психолінгвістичних, психологічних і мовленнєвих структурах

(Т. Ахутіна, Т. Візель, Є. Вінарська, О. Лурія, О. Мастюкова, С. Мнухін, В. Орфінська, І. Самолова, Є. Соботович, В. Тарасун, Н. Трауготт, Л. Цветкова, М. Шеремет, M. Schachter, A. Wright та ін.).

Зважаючи на те, що при моторній алалії дозрівання нервових клітин у певних ділянках кори головного мозку відбувається із запізненням, первинно порушується експресивне мовлення, а імпресивне – вторинно, хоча такі труднощі можуть бути незначними, відмічають недоліки цих тісно пов'язаних між собою видів мовленнєвої діяльності. При ураженні різних ділянок кори головного мозку, поруч із мовленнєвими, наявні й немовленнєві порушення, що виявляються у недорозвитку як відносно елементарних, так і складних психічних процесів, пов'язаних із організацією та розвитком мовленнєвої системи. Своєрідного значення набуває врахування цих особливостей при організації корекційної роботи, що містить подолання немовленнєвих, мовленнєвих та психічних порушень. Встановлено, що успішність формування усного мовлення передбачає аналіз механізмів породження мовленнєвого висловлювання, їх закономірностей та врахування особливостей оволодіння дітьми навичками граматичного структурування мовленнєвих висловлювань, операціями зі синтаксичними засобами побудови висловлювань (І. Горєлов, В. Овчинніков, А. Шахнарович, Д. Слобін та ін.), плануванням і програмуванням мовленнєвих висловлювань (В. Овчинніков, В. Тарасун, В. Тищенко, Н. Краєвська, М. Шеремет та ін.), розвитку міжпівкульної взаємодії (Т. Візель, Є. Вінарська, О. Лурія, А. Сиротюк та ін.).

Аналіз сучасних тенденцій розвитку дошкільної освіти дає можливість стверджувати про однаковість щодо необхідності виокремлення мовленнєвої діяльності як фактора організації життєдіяльності дітей старшого дошкільного віку та розробки спеціальних методів і прийомів корекційної роботи з дітьми з моторною алалією. Представлені лінгвометодичні, лінгводидактичні та спеціальні принципи слугують основою для організації корекційної роботи та розробки спеціальної методики формування усного зв'язного мовлення у старших дошкільників із моторною алалією.

У другому розділі – «Стан сформованості усного зв'язного мовлення у старших дошкільників із моторною алалією» – охарактеризовано компоненти усного зв'язного мовлення дітей із моторною алалією, представлено методику констатувального експерименту, подано аналіз отриманих у дослідженні даних про стан сформованості усного зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку з моторною алалією.

Виявлені особливості мовлення дітей зі структурно-семантичними порушеннями, зокрема з моторною алалією, характеризуються наявністю сенсомоторних, психологічних, семантичних та мовленнєвих груп розладів (порушення діяльності центральних кіркових відділів мовленнєво-рухового аналізатора, кінестетична апраксія, відсутність мотивації до мовленнєвої діяльності, загальний недорозвиток мовлення та ін.). Порушення структурно-функціональної сторони мовлення – фонематичної, граматичної та лексичної в процесі породження мовлення виявляються у порушенні комунікативної функції внаслідок недорозвитку мовних здібностей, що призводить до порушення їх задатків і зниження мовленнєвої

активності. Ці особливості зумовлюють пошук оптимальних педагогічних умов формування усного зв'язного мовлення у дітей із моторною алалією.

На констатувальному етапі дослідження була розроблена методика діагностики усного зв'язного мовлення у старших дошкільників, підібрані завдання, що дають можливість з'ясувати стан сформованості імпресивного та експресивного мовлення (фонетико-фонематична, лексико-граматична складові, комунікативні навички в різних формах зв'язного мовлення). Експериментом було охоплено 142 дитини старшого дошкільного віку: 50 дітей без порушень мовлення, 44 дитини із загальним недорозвитком мовлення II-III рівня різного генезу (дизартрія, ринолалія тощо) та 48 дітей із моторною (аферентною і еферентною) алалією. Порівняльний аналіз рівнів сформованості імпресивного й експресивного мовлення у дітей старшого дошкільного віку з моторною алалією, ЗНМ II-III рівня різного генезу та дітей без порушень мовлення дозволив виділити критерії сформованості усного зв'язного мовлення. У відповідності до критеріїв були визначені показники.

Показники сформованості імпресивного мовлення: достатній обсяг і якість пасивного словника; розуміння словесних інструкцій, виражених фразою, простих речень, складних логіко-граматичних конструкцій; відсутність імпресивного аграматизму.

Показники сформованості експресивного мовлення, зокрема фонетико-фонематичних процесів: достатній розвиток артикуляційної моторики, правильна звуковимова; сформованість фонематичних уявлень, здатність до фонематичного аналізу і синтезу; сформованість звукоскладової структури слів; інтонаційна насиченість і виразність мовлення, правильне мовленнєве дихання.

Показники сформованості лексико-граматичної сторони мовлення: достатній словниковий запас; розуміння семантики слів та правильне вживання їх у контексті речення, у правильній граматичній формі; наявність складних речень у мовленні.

Показники сформованості комунікативних навичок у різних формах зв'язного мовлення (діалогічного, монологічного) з просодичним оформленням: достатній розвиток культури мовленнєвої поведінки; ініціативність у спілкуванні, вміння будувати діалог, підтримувати розмову, спілкуватися на різні теми; вміння описувати предмети, малюнки, діяльність, свої відчуття та емоції, складати розповіді творчого характеру; вміння переказувати текст; наявність у мовленні простих та складних безсполучникових речень; імпровізаційний та реактивний характер висловлювань, активне застосування шаблонів, мовленнєвих стереотипів, сталих формул спілкування; правильне мовленнєве дихання, інтонаційна насиченість і виразність мовлення. Враховуючи дані, отримані в результаті вивчення стану сформованості усного зв'язного мовлення у старших дошкільників, були визначені рівні: високий, достатній, середній і низький.

Узагальнені результати констатувального етапу дослідження усного зв'язного мовлення у експериментальних групах свідчать, що дітей із *високим і достатнім рівнями* сформованості усного зв'язного мовлення серед дітей із порушеннями мовлення не виявлено, тільки 25% із ЗНМ II-III рівня (різного генезу) та 20,8 % дітей із моторною (аферентною та еферентною) алалією показали *середній рівень*, 75 % дітей із ЗНМ II-III рівня та 79,2% дітей із моторною алалією – *низький рівень*. Діти без мовленнєвих порушень показали високі показники сформованості усного зв'язного

мовлення: *високий рівень* у 8 % дітей, *достатній* – у 86 %, *середній* – у 6 %. Серед цих дітей *низького рівня* сформованості усного зв'язного мовлення не виявлено. Індекс групового стану сформованості усного зв'язного мовлення в групі дітей із ЗНМ II-III рівня (різного генезу) становить 1,43525, в групі дітей із моторною алалією становить 1,3161, що відповідає низькому показнику, тоді як у групі дітей без порушень мовлення цей показник становить 3,365, що відповідає достатньому показнику. Значущі різниці між показниками сформованості усного зв'язного мовлення в групах дітей без порушень мовлення та з моторною алалією ($t_{Emn} = 25,43$) та в групах дітей без порушень мовлення та із ЗНМ II-III рівня (різного генезу) ($t_{Emn} = 23,03$) свідчать про необхідність організації експериментального навчання з формування усного зв'язного мовлення у дітей із моторною алалією та із ЗНМ II-III рівня (різного генезу).

Виявлені особливості стану сформованості усного зв'язного мовлення (імпресивної та експресивної форм) при моторній алалії й охарактеризована специфіка його складових дозволили визначити діагностування як основну умову формування усного зв'язного мовлення таких дітей, що забезпечує з'ясування динаміки мовленнєвого розвитку, а також доцільність методів і прийомів корекції.

Отже, особливості усного зв'язного мовлення дітей із моторною алалією визначаються взаємозумовленим характером симптоматики психофізичних, нейрофізіологічних та мовленнєвих розладів (емоційно-мотиваційні, сприймання, порушення підкіркових утворень, дисоціація між структурними компонентами мовленнєвої системи, мовленнєво-моторної функції, кінестетична апраксія, сприймання і розуміння складних логіко-граматичних конструкцій тощо); порушеннями імпресивного та експресивного мовлення, зокрема фонетико-фонематичної, лексико-граматичної сторін мовлення та комунікативних навичок; патологічними умовами онтогенезу усного мовлення; типологічним та індивідуальним характером порушення мовлення. Діагностування в процесі формування усного зв'язного мовлення, виступаючи провідною умовою, забезпечує виявлення рівнів сформованості усного зв'язного мовлення у дітей із моторною алалією, доцільність корекційного впливу на розвиток імпресивного та експресивного мовлення, розробку методики формування усного зв'язного мовлення за двома напрямками: формування психофізіологічних механізмів зі стимуляцією розвитку міжпівкульної взаємодії та формування мовленнєво-комунікативних умінь і навичок.

У третьому розділі – «Експериментальна методика формування усного зв'язного мовлення у старших дошкільників із моторною алалією» – представлено методику формування усного зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку з моторною алалією; визначено педагогічні умови, методи і прийоми організації навчання, доведено ефективність експериментально-корекційної роботи.

Цілеспрямована організація формування усного зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку з моторною алалією спирається на утворення та закріплення системи умовних зв'язків, які поєднують моторно-артикуляційні рухи мовленнєвих органів зі слуховими образами слів, що визначають особливості

формування фонетичної, лексичної, граматичної сторін мовлення та комунікативних умінь і навичок, ускладнених у цієї категорії дітей у зв'язку з органічними та функціональними порушеннями. Експериментальну методику формування усного зв'язного мовлення у дітей із моторною алалією у контексті нашого дослідження розглядаємо як комплексну систему корекційного впливу, що об'єднує кілька самостійних структурних компонентів, які підпорядковані єдиній меті. Кожний компонент (імпресивне та експресивне мовлення (фонетико-фонематична, лексико-граматична складові та комунікативні вміння і навички у різних формах зв'язного мовлення)) мовленнєвої діяльності можна розглядати як певну систему, що має множину взаємопов'язаних типологічних та індивідуальних елементів і підсистем.

Визначено педагогічні умови формування усного зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку із моторною (аферентною і еферентною) алалією: 1) організаційно-педагогічні — створення навчально-корекційного й комунікативного середовища; 2) загальнодидактичні — наступність, етапність і системність у змісті корекції та формування усного мовлення, здійснення диференційованого підходу з урахуванням характеру та форми алалії, реалізація комплексного підходу командою спеціалістів: логопедом, психологом, дефектологом, вихователем; 3) технологічні — психолого-педагогічне й логопедичне діагностування (стартове, поточне, фінішне) дитини як основа організації формування усного зв'язного мовлення та ефективності корекційного процесу.

Методика формування усного зв'язного мовлення у дітей із моторною (аферентною і еферентною) алалією містить три послідовні етапи – *діагностико-організаційний, корекційно-діяльнісний, функціонально-комунікативний*, які в сукупності дають цілісне уявлення про зміст корекційно-педагогічної роботи. Кожний етап має мету, напрями, зміст, методи і прийоми, які підпорядковані загальним цілям й вирішують конкретні логопедичні завдання.

Забезпечення єдності етапів і об'єднання їх у неперервний педагогічний процес дає можливість розглядати методику як цілісну систему. Отже, розроблена експериментальна методика – це штучна система, що відображує процес організації формування усного зв'язного мовлення, його імпресивної та експресивної форм. Конструювання корекційно-педагогічного процесу зумовило розробку й апробацію програми, методики та перспективного плану логопедичної роботи з формування усного зв'язного мовлення у старших дошкільників із моторною алалією, а також їх експериментальну перевірку.

У формувальному дослідженні брали участь 92 дитини: дві експериментальні (ЕГ) (22 та 24 дитини) та дві контрольні (КГ) (21 та 25 дитини) групи дітей 6-6,5 років, серед яких 43 дитини із загальним недорозвитком мовлення різного генезу (дизартрія, ринолалія та ін.) та 49 дітей із моторною (аферентна і еферентна) алалією, які відвідували спеціальні ДНЗ і підготовчі класи навчально-реабілітаційного центру. На прикінцевому етапі експериментального дослідження було проведено підсумкові зрізи з метою з'ясування ефективності розробленої методики формування усного зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку

з моторною алалією. Порівняльний аналіз одержаних даних представлений у таблиці 1.

Таблиця 1

Порівняльні дані рівнів сформованості усного зв'язного мовлення у дітей із моторною алалією та з ЗНМ на констатувальному та формувальному етапах (%)

Етапи експерименту	Групи	Рівні			
		високий	достатній	середній	низький
Констатувальний	Діти з моторною алалією	—	—	20,8	79,2
	Діти із ЗНМ	—	—	25	75
	БПМ	8	86	6	—
Формувальний	ЕГ діти з моторною алалією	—	8,4	54,1	37,5
	КГ діти з моторною алалією	—	—	56	44
	ЕГ діти із ЗНМ	—	4,6	63,6	31,8
	КГ діти із ЗНМ	—	—	47,6	52,4

В ЕГ на формувальному етапі відбулися позитивні зміни. Високого рівня сформованості усного зв'язного мовлення діти з моторною (аферентною і еферентною) алалією та ЗНМ різного генезу не досягли, але виявлено 8,4 % дітей із моторною алалією та 4,6 % дітей із ЗНМ різного генезу з достатнім рівнем. На констатувальному етапі з високим і достатнім рівнями сформованості усного зв'язного мовлення дітей із моторною алалією та ЗНМ також не було, на відміну від групи дітей без порушень мовлення, де з високим рівнем визначено 8 % та з достатнім 86 %. Середній рівень в ЕГ виявили 54,1 % дітей із моторною алалією та 63,6 % дітей із ЗНМ різного генезу, тоді як на констатувальному етапі їх було відповідно 20,8 % та 25 % та 6 % в групі дітей без порушень мовлення. Після проведення формувального експерименту кількість дітей із моторною алалією з низьким рівнем сформованості усного зв'язного мовлення зменшилася з 79,2 % до 37,5 %, в групі дітей із ЗНМ – відповідно з 75 % до 31,8 %.

У КГ на формувальному етапі з високим і достатнім рівнями сформованості усного зв'язного мовлення дітей із моторною алалією та із ЗНМ різного генезу, як і на констатувальному етапі, не виявлено. Динамічні зміни відмічено на середньому рівні сформованості усного зв'язного мовлення, а саме відбулося зростання від 20,8 % до 56 % в групі дітей із моторною алалією та від 25 % до 47,6 % в КГ дітей із ЗНМ. Низький рівень сформованості мовлення в КГ дітей із моторною алалією виявили 44 %, тоді як на констатувальному етапі таких дітей було 79,5 %, відповідно – в КГ дітей із ЗНМ виявили 52,4 %, тоді як на констатувальному етапі таких дітей було 75 %.

Відсоткова різниця індексів на прикінцевому етапі дослідження дітей старшого дошкільного віку з моторною алалією ЕГ, порівняно з КГ, за показниками сформованості усного зв'язного мовлення становить $\approx 31,27$. Відповідно, у групах дітей із ЗНМ відсоткова різниця індексів на прикінцевому етапі дослідження становить $\approx 18,817$. Для порівняння результатів виконання завдань дітьми ЕГ та КГ між собою після проведення корекційної роботи використано коефіцієнт рангової

кореляції t-критерію Стьюдента (для незалежних, непов'язаних вибірок), який засвідчив, що середній рівень сформованості усного зв'язного мовлення у дітей із моторною алалією та ЗНМ II-III рівня різного генезу для ЕГ є вищим, ніж у таких дітей у КГ. Різниця між середніми показниками спричинена різницею між станом усного зв'язного мовлення у двох групах, а не випадковою похибкою даних унаслідок їх вибіркової оцінки.

Отже, апробована методика формування усного зв'язного мовлення дітей із моторною алалією забезпечує формування імпресивного та експресивного мовлення. Узагальнені результати дослідження дозволили охарактеризувати рівні сформованості складових усного зв'язного мовлення, а саме: імпресивного і експресивного (фонетико-фонематичних процесів, лексико-граматичної складової та комунікативних навичок у різних формах мовлення) та підтвердити ефективність запропонованої методики формування усного зв'язного мовлення у старших дошкільників із моторною алалією.

ВИСНОВКИ

Визначення теоретичних засад формування усного мовлення у дітей старшого дошкільного віку із моторною алалією та проведення експериментального дослідження дає змогу зробити такі висновки.

1. Теоретичний аналіз спеціальної літератури, сучасних підходів до корекційно-логопедичної роботи з дітьми з тяжкими порушеннями мовлення дозволив визначити пріоритетні напрями мовленнєвого розвитку дитини дошкільного віку з моторною алалією, зокрема нейрофізіологічний, психолінгвістичний, лінгводидактичний та корекційно-логопедичний. Усне зв'язне мовлення дітей із моторною алалією розуміємо як словесно виражений продукт мовленнєво-розумової діяльності, що складається з тематично та логічно пов'язаних між собою відрізків, характеризується завершеністю, структурною цілісністю, цілеспрямованістю та реалізується у двох основних формах – діалозі та монологі, й забезпечує успішність комунікативної діяльності. Усне зв'язне мовлення старших дошкільників із моторною алалією характеризуються труднощами у формуванні звукових образів слів, несформованістю складової структури слів, труднощами актуалізації навіть добре знайомих слів, вираженими порушеннями фразового мовлення та ін. Вивчення дошкільної практики формування зв'язного мовлення у старших дошкільників дало можливість виявити недостатню розробленість методичних рекомендацій, які б ураховували нейрофізіологічні і нейропсихологічні механізми організації мовленнєвої діяльності та були безпосередньо застосовані на логопедичних заняттях у дошкільних загальноосвітніх закладах для дітей із тяжкими порушеннями мовлення. Достатнього рівня оволодіння усним зв'язним мовленням діти з моторною алалією можуть досягнути за умови визначення і врахування критеріїв та показників сформованості складових усного зв'язного мовлення та розвитку таких його частин, як *імпресивне* та *експресивне мовлення* зі стимуляцією розвитку міжпівкульної взаємодії.

2. Визначено критерії і показники сформованості усного зв'язного мовлення. Критеріями сформованості усного зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку стали складові мовленнєвої діяльності (*імпресивне* та *експресивне мовлення*).

Показниками сформованості імпресивного та експресивного мовлення визначені розвиненість фонематичного слуху, достатній словниковий запас, розуміння семантики слів та вживання їх у правильному семантичному значенні і граматичній формі, правильна граматична й синтаксична будови мовлення, вміння будувати діалог, брати активну участь у розмові, вміння складати розповіді творчого характеру, підтримувати розмову, спілкуватися на різні теми, культура мовленнєвої поведінки, ініціативність спілкування, сформованість діалогічного і монологічного мовлення.

3. Розроблено комплексну діагностичну методику, спрямовану на визначення стану сформованості імпресивної та експресивної складових усного зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку з моторною алалією. Змістом методики передбачено виявлення особливостей розвитку фонетико-фонематичної, лексико-граматичної складових мовленнєвої діяльності та комунікативних навичок.

Аналіз та узагальнення результатів експериментальних матеріалів засвідчив, що дошкільники з моторною алалією та із ЗНМ різного генезу знаходяться на значно нижчому рівні сформованості усного зв'язного мовлення, ніж однолітки без порушень мовлення. Крім цього, категорія цих дітей є дуже неоднорідною щодо сформованості імпресивного та експресивного мовлення. Виявлено рівні сформованості усного зв'язного мовлення дошкільників: високий (вікова норма), достатній, середній і низький, охарактеризовано їх специфіку. Значуща різниця між показниками сформованості усного зв'язного мовлення у групах дітей без порушень мовлення та з моторною алалією ($t_{Emn} = 25,43$) та у групах дітей без порушень мовлення та із ЗНМ II-III рівня різного генезу ($t_{Emn} = 23,03$) свідчить про необхідність організації експериментального навчання з формування усного зв'язного мовлення у дітей з моторною аферентною і еферентною алалією та із ЗНМ II-III рівня (різного генезу).

4. Розроблено методику формування усного зв'язного мовлення у старших дошкільників із моторною алалією. Це педагогічна система, що об'єднує кілька самостійних складових: розвиток міжпівкульної взаємодії; імпресивної та експресивної форм (зокрема, фонетико-фонематичного й лексико-граматичного структурних компонентів і комунікативних навичок у різних формах мовлення), які підпорядковані цілям формування усного мовлення у дітей із моторною алалією. Методика містить діагностико-організаційний, корекційно-діяльнісний та функціонально-комунікативний етапи, кожен із яких передбачає власну мету, завдання, напрями, методи і прийоми роботи. Запропонована методика висвітлює організацію цілеспрямованої роботи з розвитку усного зв'язного мовлення за всіма складовими та з урахуванням нейрофізіологічних і психологічних механізмів розвитку мовленнєвої системи.

5. Визначено педагогічні умови формування усного зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку з моторною алалією: 1) організаційно-педагогічні: створення навчально-корекційного й комунікативного середовища; 2) загальнодидактичні: наступність, етапність і системність у змісті корекції і формування усного мовлення, здійснення диференційованого підходу з урахуванням характеру та форми алалії, реалізація комплексного підходу командою спеціалістів: логопедом, психологом, дефектологом, вихователем; 3) технологічні: психолого-педагогічне й логопедичне

діагностування (стартове, поточне, фінішне) дитини як основа організації формування усного зв'язного мовлення та ефективності корекційного процесу.

6. Підтверджено, що діагностика усного мовлення у дітей старшого дошкільного віку із моторною алалією є необхідною передумовою корекційного процесу. Доведено, що успішність та темпи формування усного зв'язного мовлення у старших дошкільників із моторною алалією зумовлені поетапністю змістового аспекту навчально-мовленнєвої діяльності в дошкільному закладі й необхідністю створення спеціальних умов корекційно-педагогічного навчання. Ефективність формування усного зв'язного мовлення у старших дошкільників із моторною алалією зумовлюється комунікативною спрямованістю навчання рідної мови, використанням кінезіотерапії та відповідним корекційно-педагогічним впливом. Темпи формування усного зв'язного мовлення у старших дошкільників із моторною алалією та ЗНМ різного генезу підвищуються за умови застосування комплексного підходу до планування корекційно-мовленнєвих завдань та визначення системи організаційно-методичних і корекційно-логопедичних заходів зі стимуляцією міжпівкульної взаємодії, урахуванням форм мовлення (імпресивної та експресивної) та комунікативно-мовленнєвих навичок на кожному логопедичному занятті. Водночас, вони залежать від мотиву, психоемоційного стану й занурення дітей у комунікативно-мовленнєву ситуацію як на спеціальних заняттях, так і в повсякденному житті, та від активної участі дорослих у корекційно-логопедичному процесі та мовленнєво-комунікативній діяльності таких дітей.

7. Підсумковий порівняльний аналіз рівнів сформованості усного зв'язного мовлення у дітей із моторною (аферентною і еферентною) алалією та ЗНМ різного генезу засвідчив відчутні позитивні зміни, що відбулися під впливом корекційно-педагогічного навчання дітей в ЕГ. Простежувалась тенденція щодо появи дітей із моторною алалією з достатнім рівнем сформованості усного зв'язного мовлення (8,4 %) та збільшення кількості дітей, які мали середній рівень (до 54,1 %) і навпаки, досить суттєво зменшилась кількість таких дітей із низьким рівнем (відповідно 37,5 %). У КГ відбулися менші за ефективністю зміни. Ефективність корекційного навчання залежить від його систематичності, врахування нейрофізіологічних механізмів, позитивної спрямованості в структурі мовленнєвої діяльності дітей із моторною алалією. Статистичні обчислення результатів експерименту за t-критерієм Стьюдента підтвердили значущість та достовірність виявлених відмінностей між станом сформованості усного зв'язного мовлення у дітей із моторною (аферентною і еферентною) алалією та ЗНМ II-III рівня різного генезу в експериментальних і контрольних групах. Це засвідчило результативність та доцільність застосування у процесі корекційно-логопедичної роботи методики формування усного зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку з моторною алалією.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми формування зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку з ТПМ. Перспективу подальшого дослідження вбачаємо в розробці експериментальної методики розвитку мовленнєво-комунікативних навичок учнів початкових класів із тяжкими порушеннями мовлення.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ РОБІТ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях

1. Парфенова А. И. Особенности овладения связной речью в норме и патологии / А. И. Парфенова // Наук. часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія : зб. наук. пр. – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2012. – № 21. – С. 192–195.

2. Парфьонова Г. І. Психолінгвістичні механізми формування усного зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку із моторною алалією / Г. І. Парфьонова // Імідж сучасного педагога. – 2014. – № 7 (146). – С. 56–59.

3. Парфьонова Г. І. Реалізація лінгводидактичного підходу у процесі формування усного зв'язного мовлення у дітей із моторною алалією / Г. І. Парфьонова // Наук. часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія : зб. наук. пр. – К. : НПУ ім. М. Драгоманова, 2014. – № 27. – С. 152–157.

4. Парфьонова Г. І. Методика формування усного зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку із моторною алалією / Г. І. Парфьонова // Постметодика – 2015. – № 1 (120). – С. 41–49.

5. Парфьонова Г. І. Психолого-педагогічні умови формування усного зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку із моторною алалією / Г. І. Парфьонова // Логопед. – 2015. – № 6. – С. 58–62.

Статті у виданнях, які включені до міжнародних наукометричних баз

6. Парфьонова Г. І. Стан сформованості усного зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку із моторною алалією / Г. І. Парфьонова // Особлива дитина: навчання і виховання. – 2015. – № 1 (73). – С. 64–72.

7. Парфьонова Г. І. Стан сформованості імпресивного мовлення у дітей старшого дошкільного віку із моторною алалією / Г. І. Парфьонова // Актуальные проблемы коррекционной педагогики и психологии : сб. науч. тр. / под общ. ред. В. Н. Синева, Л. А. Дружининой. – К. : ДІА, 2015. – С. 139–142.

Статті в інших виданнях

8. Парфьонова Г. І. Стан сформованості лексико-граматичної сторони мовлення у дітей старшого дошкільного віку із моторною алалією / Г. І. Парфьонова // Корекційна педагогіка. Вісник Української асоціації корекційних педагогів. – 2015. – № 1. – С. 33–37.

Статі, матеріали та тези наукових конференцій

9. Парфенова А. И. Формирование устной речи у детей старшего дошкольного возраста с моторной алалией: психолінгвістический аспект / А. Парфенова // Стрессоустойчивость и конфликт: личность в условиях социума рисков и угроз : мат. І науч.-практ. конф. (3-7 февраля 2014) / под ред. Н. Ю. Демченко, И. Н. Макаренко. – Невинномысск : НГГТИ, 2014. – С. 162–171.

10. Парфьонова Г. І. Вимоги при диференціальній діагностиці моторної алалії / Г. І. Парфьонова // Становлення особистості дитини в умовах сучасного розвитку суспільства : соціально-педагогічний, корекційний і медичний аспекти : мат. регіон. наук.-практ. сем., 11 квітня 2014 р. / [за заг. ред. Пахомової Н. Г.,

Федорович Л. О.] ; ПНПУ імені В. Г. Короленка. – Полтава : ТОВ «АСМІ», 2014 – С. 161–166.

АНОТАЦІЇ

Парфьонова Г. І. Формування усного зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку із моторною алалією. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.03 – корекційна педагогіка. – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. – Київ, 2015.

Дисертація присвячена дослідженню проблеми мовленнєвого розвитку дітей старшого дошкільного віку з моторною алалією та визначенню ефективних методів і прийомів формування усного зв'язного мовлення цієї категорії дітей.

Досліджено проблему формування усного зв'язного мовлення; визначено теоретико-методичні аспекти формування усного зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку в загальнопедагогічній та спеціальній літературі, проаналізовано сучасний зміст та стан організації логопедичної роботи з дітьми з тяжкими порушеннями мовлення; виявлено стан сформованості усного зв'язного мовлення у старших дошкільників із моторною алалією; розроблено методику формування усного зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку з моторною алалією, яка охоплює діагностико-організаційний, корекційно-діяльнісний та функціонально-комунікативний етапи. Визначені педагогічні умови, що забезпечують ефективність процесу формування усного зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку з моторною алалією; виявлено критерії і показники, рівні сформованості усного мовлення. Визначено основні тенденції мовленнєвого розвитку дітей із моторною алалією.

Ключові слова: алалія, корекція, усне зв'язне мовлення, імпресивне та експресивне мовлення, тяжкі порушення мовлення, діти старшого дошкільного віку.

Парфенова А. И. Формирование устной связной речи у детей старшего дошкольного возраста с моторной алалией. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.03 – коррекционная педагогика. – Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова. – Киев, 2015.

Диссертация посвящена исследованию проблемы речевого развития детей старшего дошкольного возраста с моторной алалией и определению эффективных методов и приемов формирования устной связной речи этой категории детей.

В работе представлен обобщающий анализ общепедагогической и специальной литературы по проблеме исследования, определены теоретико-методические аспекты формирования устной связной речи у детей старшего дошкольного возраста, проанализировано современное содержание и состояние организации логопедической работы с детьми с тяжелыми нарушениями речи.

Определены критерии и показатели сформированности устной связной речи детей старшего дошкольного возраста. Среди них: формы речевой деятельности (импресивная и экспрессивная речь). Показателями сформированности импресивной и экспрессивной речи определены: уровни развития фонематического

слуха, словарного запаса, понимание семантики слов и употребление их в правильном семантическом значении и грамматической форме; грамматический и синтаксический строй речи: умение составлять диалог, активно участвовать в разговоре, составлять рассказы творческого характера, поддерживать разговор, общаться на разные темы, культура речевого поведения, инициативность общения, сформированность диалогической и монологической речи.

Разработана методика диагностики устной связной речи у детей старшего дошкольного возраста, экспериментальным путем выделены уровни сформированности устной связной речи, а также характер нарушения форм устной речи старших дошкольников с моторной алалией. В ходе констатирующего исследования обнаружено, что старшие дошкольники с моторной алалией и с ОНР разного генезиса в сравнении со сверстниками без нарушений речи имеют более низкий уровень сформированности устной связной речи. Определены уровни сформированности каждого компонента устной связной речи по представленным показателям. Экспериментальные данные свидетельствуют, что подавляющее большинство старших дошкольников с моторной алалией имеют низкий и средний уровни сформированности устной связной речи. У детей без нарушений речи - достаточный, высокий и средний уровни.

Разработана методика формирования устной связной речи у детей старшего дошкольного возраста с моторной алалией, которая охватывает три этапа: диагностико-организационный, коррекционно-деятельный и функционально-коммуникативный. Определены педагогические условия: организационно-педагогические, общедидактические и технологические, обеспечивающие эффективность процесса формирования устной связной речи у детей старшего дошкольного возраста с моторной алалией. Определены и охарактеризованы основные тенденции речевого развития детей с моторной алалией.

Установлено, что эффективность формирования устной связной речи у старших дошкольников с моторной алалией определена коммуникативной направленностью обучения родному языку, использованием кинезиотерапии и соответствующим коррекционно-педагогическим воздействием. Доказано, что темпы формирования устной связной речи у старших дошкольников с моторной алалией и с ОНР различного генезиса повышаются при условии применения комплексного подхода в процессе планирования коррекционно-речевых задач и определении системы организационно-методических и коррекционно-логопедических мероприятий по стимуляции межполушарного взаимодействия, в зависимости от форм речи (импрессивной и экспрессивной) и коммуникативно-речевых навыков на каждом логопедическом занятии. В то же время, они зависят от мотива, психоэмоционального состояния и погружения детей в коммуникативно-речевую ситуацию как на специальных занятиях, так и в повседневной жизни, а также от активного участия взрослых в коррекционно-логопедическом процессе и коммуникативной деятельности таких детей. Методика формирования устной связной речи обеспечивает единство этапов и объединяет их в непрерывный педагогический процесс, что дает возможность рассматривать ее как целостную систему.

Доказано, что использование методики формирования устной связной речи у детей старшего дошкольного возраста с моторной алалией в процессе коррекционно-педагогической работы является эффективным и способствует формированию у старших дошкольников всех компонентов речи, а именно, импрессивной и экспрессивной (фонетико-фонематической, лексико-грамматической сторон и коммуникативных умений и навыков в разных формах связной речи). По результатам формирующего этапа эксперимента большинство детей с моторной алалией достигло среднего и достаточного уровня сформированности устной связной речи.

Ключевые слова: алалия, коррекция, устная связная речь, импрессивная и экспрессивная речь, тяжелые нарушения речи, дети старшего дошкольного возраста.

Parfenova A. I. Formation of the oral coherent speech at preschool children with motor alalia. – Manuscript.

Dissertation for the degree of candidate of pedagogical sciences in speciality 13.00.03 – correction pedagogics. – National M. Dragomanov University. – Kyiv, 2015.

Dissertation is devoted to investigation of problems of speech development of senior preschool children with motor alalia and identifying effective methods and techniques of formation of oral coherent speech for such category of children.

In thesis, the problem of formation of oral coherent speech is investigated; theoretical and methodological aspects of the formation of oral coherent speech at preschool children in general pedagogical and specialized literature are defined, modern content and organization of logopedic work with children with severe speech disorders is analyzed; condition of formation of oral coherent speech at the senior preschool children with motor alalia is identified; methodic of forming of oral coherent speech at preschool children with motor alalia, which covers three stages of diagnostic and organizational, correctional-activity and functional-communicative is developed.

Psycho-pedagogical conditions that ensure the effectiveness of the process of formation of oral coherent speech at preschool children with motor alalia is defined; criteria and indicators, levels of formation of oral speech are revealed. Main tendencies of speech development of children with motor alalia are defined.

Keywords: alalia, correction, oral coherent speech, impressive and expressive speech, severe speech disorders, preschool children.